

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Magyar Balázs Dávid*

Debrecen

Jean Calvin contre les Anabaptistes**

Az újrakeresztelkedők tanításainak cáfolata a reformátor
1536–1544. közötti műveiben, különös tekintettel
a politikai teológia kérdéseire

Jean Calvin contre les Anabaptistes. Refutation of the Catabaptists' False
Doctrines in the Reformer's Works of 1536–1544, with Special Emphasis
on Politico-theological Questions. Abstract

In the early period of the Reformation, the multifaceted radical movement of the Anabaptists divided the Protestantism into two theological camps. To magisterial reformers (Zwingly, Luther, Calvin), the task of the reformation was not only to remove impurities but to maintain continuity. Anabaptist reformers, on the other hand, saw the task of the reformation as a necessity for a new church modelled not on Catholicism before Boniface (as Luther considered) but on the church before Constantine, or even on the New Testament.

But who were these Anabaptists or, as John Calvin used to say, “Catabaptists”, “fanatics”, and “radicals”? On the basis of Calvin's works, this term is a stretch garment, which covers a multitude of movements with no evident connections to the teachings of Calvin or Luther. But in the strict sense Calvin attacked those fanatics who believed the false doctrines of the evangelical Anabaptists, as formulated in their *Confessio Schlattensis* (1527).

This paper focuses on the early period of the reformer's ministration, who was a very learned teacher, pastor and theologian at Geneva and Strasbourg. In these places he implemented his theological and ethical convictions against the destructive works of the Anabaptist radicals. Due to the persistently growing popularity of their heretical ideas concerning Christian baptism, church discipline, the Lord's Supper, separation from the world, civil authority, and oaths, after the publication of his so called *Psychopannychia* (1534) and the *Institutes* (1536), Calvin had to continue his polemic fight against the left wing of the reformation. It is by no means surprising that Calvin's works of 1537–1544 – for instance *The Genevan Confession* and *Catechism*, *The Articles* and the *Brief Instruction for Arming all the Good Faithful against the Errors of the Common Sect of the Anabaptists* – are full of religious and moral refutations opposing those whose beliefs were based on the “hated” articles of *Confessio Schlattensis*.

Keywords: John Calvin, Calvin and the Anabaptists, Calvin's political theology, Calvin on civil magistracy, Calvin on sword, Calvin on oath, Calvin's Catechism (1537), Calvin's Brève

---

* Magyar Balázs Dávid ref. vallásánár Debrecenben és Kampenben (Hollandia) folytatta egyetemi tanulmányait. Kálvin életét és szociáletikáját Kampenben (2008, 2009), Genfben (2009), a Grand Rapids-i (USA) H. Henry Meeter Center for Calvin Studies-ban (2010) és Varsóban (2012) kutatta. PhD hallgatóként a DRHE Szociáletikai és Egyházzociológiai tanszékén (2009–2012) szerzett abszolutóriumot. Kutatási témája: Kálvin társadalmi nevelése. Jelenleg a hajdúböszörményi Baltazár Dezső Református Általános Iskola és a Bocskai téri Református Gyülekezet vallásánára. Doktorai kutatásai mellett jogi tanulmányokat is folytat a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán. A 2013/2014-es tanévtől a Jogtudományi Kar Praetor Szakkollégiumának tagja.

** Tanulmányomat dr. Márkus Mihály püspök úrnak ajánlom 70. születésnapja alkalmából.

instruction pour armer tous bons fidèles contre les erreurs de la secte commune des Anabaptistes (1544), The Genevan Confession (1536), The Genevan Articles (1537).

Bevezetés

Irodalmi működésének kezdetén Kálvin János jelentős összeütközésbe került a radikális egyház- és társadalomellenes gondolkodású anabaptistákkal, akik nagymértékben befolyásolták politikai, teológiai-etikai állásfoglalásait. Nem meglepő tehát, hogy az ifjú reformátor első teológiai indíttatású művében – *Psychopannychia vagyis értekezés arról, hogy nem alsznak, hanem a Krisztusnál élnek azoknak a szenteknek a lelkei, kik a Krisztusban való hitben halnak meg* (1534) – szót emelt az emberi lélek halál utáni alvását hirdető psychopannychisták ellen, akiket egyszerűen csak anabaptistáknak tekintett. Értekezésében a tévtanítók által bizonyító erejűnek vélt igehelyeket a „Teljes Írás” (*Tota Scriptura*) összefüggésébe helyezte, majd a szövegrészek pontos exegézisének segítségével bemutatta, hogy a lelkek nem alszanak, és nem semmisülnek meg a testi halál pillanatában, hanem Isten közösségében várják az utolsó ítéletet. A *Psychopannychia* elkészítését 1536-ban az *Institutio* kiadása követte, amelyben Kálvin részletesen megcáfolta az újrakeresztelkedők *Schleitheimi Hitvallásának* gyermekkeresztségre, magisztrátusi tiszttel méltóságára, a hívők perindítási jogosultságára, valamint a fegyverfogás és az eskütétel általános tilalmára vonatkozó legfontosabb tanításait.

Kálvin főművének különböző kiadásai, bibliamagyarázatai és tudományos értekezései azt tükrözik, hogy a reformátor lelkipásztori és tanítói szolgálatának következő periódusát is (1536–1544) elsősorban az anabaptistákkal folytatott teológiai-etikai „párbeszéde” határozta meg. Kálvin strasbourgji tartózkodása (1538–1541) alatt sokat tett az újrakeresztelkedők „református hitnek” való megnyerése érdekében, amely végül arra indította őt, hogy egy olyan önálló teológiai értekezést tegyen közzé, amelyben a *Schleitheimi Hitvallás* legfontosabb tételeinek a visszautasítására törekedjék. Így született meg a reformátor polemikus küzdelmének csúcspontját jelentő *Brieve instruction pour armer tous bons fideles contre les erreurs de la secte commune des Anabaptistes*, vagyis a *Rövid útmutató az igaz hívők felfegyverzésére az Anabaptisták közkeletű székeltájának tévedései ellen* című munkája 1544-ben.

1. Az anabaptisták és Kálvin első genfi szolgálata (1536–1538)

Kálvin János első genfi szolgálata nem sokkal az *Institutio* megjelenése után, 1536 augusztusában vette kezdetét. Noha a reformátor megbízatása eleinte csak a Szentírás könyveinek nyilvános előadására szolgált,¹ kitűnő jogászai képzett-

¹ „Így aztán az előjárók és a nép, egyetértéssel megválasztották nemcsak lelkipásztoroknak, hanem a vallástudomány tanítójának is.” Béza Theodor: *Kálvin János élete*. Kálvin Kiadó, Budapest ²1998, 19. Vö. Révész Imre: *Kálvin élete és a kálvinizmus*. Révész Imre Emlékalap Bizottsága, Debrecen ³1909, 20.

ségének köszönhetően csakhamar a genfi kodifikáció egyik legmeghatározóbb iniciátora, útkészítője lett. Tanúsítják mindezt a gondosan összeállított állami-egyházi vonatkozású törvényei és szabályrendeletei, különösképpen is a *Genfi Hitvallás*² (*Confession de la Foy*), valamint az 1537. január 16-án elfogadott *Genfi Artikulusok*³ (*Articles concernant l'organisation de l'Eglise Genève*), amelyben így vélekedett:

„Bizonyos dolog, hogy nincs erősebb elválasztó vonal, mint a hitbeli különbség. [...] Ezen pedig úgy gondoltunk segíteni, hogy megkérjük Önöket [genfi tanács-tagok] arra nézve, hogy az Önök városának minden lakója tegyen vallást az ő hitéről, hogy megtudhassuk: kik azok, akik az evangéliumot követik és kik óhajtanak inkább a Pápa uralma alatt élni, mintsem Jézus Krisztus országában.”⁴

A reformátor által szorgalmazott vallástétel szövegét, *Genfi Hitvallás* címmel, 1537. január 16-án fogadta el a *Kétszázak Tanácsa*.⁵ Az eskü aláírását pedig kötelezővé tették a város minden polgárára és lakosára nézve.⁶ Bár a *Genfi Hitvallás* visszautasítása a polgárjog elvesztését is eredményezhette, Kálvin János egyházi-teológiai intenciói csak nehezen valósultak meg Genfben:⁷

„[Kálvin] az egész polgárságot igyekezett egyesíteni az egyházban, s arra bírni, hogy a pápaságot nyilván elhagyva, esküdjenek meg a keresztyén vallásnak és a

² Theodor Béza értesülései szerint a Hitvallást Kálvin írta. Azonban a szaktudományi hagyomány mai állása szerint a dokumentum sokkal inkább Kálvin és Farel közös munkájának tekinthető. Ld. Reid, J. K. S.: Introduction of the Genevan Confession. In: uő (ed.): *Calvin. Theological Treatises*. Westminster John Knox Press, Louisville 2006, 25. Vö. Béza Theodor: *Kálvin János élete*. Kálvin Kiadó, Budapest 21998, 19. Ld. Calvin, Jean: Confession de la Foy laquelle tous bourgeois et habitans de Geneve et subietz du pays doibvent iurer de garder et tenir. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 9., Brunsvigae 1870, Pars 1., 693–700.

³ A Genfi Artikulusok magyar nyelvű fordításához ld. Nagy Sándor Béla: Zsinati javaslatok a genfi egyházban 400 évvel ezelőtt. In: *Sárospataki Református Lapok* XXXIII (1938/33), 161–162., uo. 34. sz. 165., uo. 36. sz. 174., uo. 39. sz. 191., uo. 40. sz. 195–196. Ld. Calvin, Jean: Articles concernant l'organisation de l'Eglise Genève. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 10., Pars 1., Brunsvigae 1871, 5–14.

⁴ Nagy Sándor Béla: *Zsinati javaslatok a genfi egyházban 400 évvel ezelőtt*, 191. – Vö.: „Secundement il est certain quil ny a nulle plus diuision que de la foy [...] Le remesde doncq que auons pense a cecy est de vous supplier que tous les habitans de vostre ville ayent a fere confession et rendre rayson de leur foy, pour cognoistre lesquelz accordent a leuangille et lesquelz ayment mieux estre du royaulme du pape que du royaulme de Iesucrist.” Calvin, Jean: Articles concernant l'organisation de l'Eglise Genève. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 10., Pars 1., 11.

⁵ Naphy, William G.: *Calvin and the Consolidation of the Genevan Reformation*. Westminster John Knox Press, Louisville 2003, 27.

⁶ A hitvallás aláírása még a Farel-pártiak körében is nagy ellenállást váltott ki. Ld. Cottret, Bernard: *Calvin. A Biography*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2000, 126–131.

⁷ „Az egyház és az állam közötti intim viszonynak tudható be az, hogy azoknak a polgároknak, akik nem voltak hajlandók aláírni a konfessziót, el kellett hagyniuk a várost.” Tóth Kálmán: *A dialektika a kálvinizmus politikai etikájában*. [k. n.], Budapest 1940, 155.

néhány fejezetbe foglalt rendszabálynak [Genfi Hitvallás] megtartására. Ámbár egy ideig vonakodtak ettől, de végül mégis megadta az Isten, hogy 1537. július 20-án letették az esküt a közhírré tett, a Tanács által is elfogadott azon állami törvényekre, amelyek a ker. vallás és fegyelem szabályait foglalják magukban.”⁸

A teljes Szentírás (*Tota Scriptura*) alapján megfogalmazott *Genfi Hitvallás* különleges lehetőséget adott Kálvin és Farel számára, hogy a polgári eskütétel intézményének bevezetésével távol tartsák a várostól az anabaptistákat⁹ – vélekedik Harro Höpfl. És valóban, a reformátorok pontról-pontra visszautasították az újrakeresztelkedők szélsőséges egyház- és államellenes tanításait, különös tekintettel a gyermeckereszttség, az egyházfegyelem és a polgári kormányzat kérdéseire. Mindezeket az alábbi táblázat mutatja be.

A <i>Genfi Hitvallás</i> (1536)	
9. tétel	„Végezetül, újjászületésünk olyan, hogy mindaddig, míg meg nem szabadulunk földi testiünktől, sok tökéletlenség és gyöngeség marad bennünk, ezért Isten szemében továbbra is [...] bűnösök vagyunk.” (A híveknek mindig szükségük van a bűnbánatra: a <i>Schleitheimi Hitvallás</i> IV. artikulusának cáfolata.)
15. tétel	„S mivel gyermekeink is részesei Isten szövetségének, bizonyosak vagyunk afelől, hogy hehyesen szolgálatjuk ki nekik e külső jegyet.” (Kereszttség: a <i>Schleitheimi Hitvallás</i> I. artikulusának cáfolata.)
18. tétel	„[...] arról ismerszik meg Jézus Krisztus egyháza, hogy tisztán és hűségesen hirdetik, hallgatják és megtartják az ő szent evangéliumát; hogy hehyesen szolgálatjuk ki a szentségeket, még akkor is, ha vannak is tökéletlenségek és hibák...” (Egyház: a <i>Schleitheimi Hitvallás</i> IV. artikulusának cáfolata.)
21. tétel	„Tebát Isten helytartóinak kell őket [a felsőbbiséget] tartanunk, akiknek nem szabad ellenszegülnünk, mert az Istennek való ellenszegülés lenne...” (A felsőbbiség: a <i>Schleitheimi Hitvallás</i> VI. artikulusának cáfolata.) ¹⁰

A reformátorok akarata ellenére azonban a *Genfi Hitvallás* nem akadályozhatta meg a Brabant-ból érkező anabaptistákat (Hermann de Gerbihan, Andry Benoit) abban, hogy fellépésükkel teológiai-vallásos vitát indukáljanak.¹¹ Annak

⁸ Béza Theodor: *Kálvin János élete*, 19–20.

⁹ Höpfl, Harro: *The Christian Polity of John Calvin*. Cambridge University Press, Cambridge 1982, 58.

¹⁰ A *Genfi Hitvallás* magyar nyelvű fordításához ld. Sándor Balázs: Az 1536. évi *Genfi Hitvallás*ról. In: *Theológiai Szemle* Új folyam LIV (2011/3), 180–185. A válogatott részekhez ld. uo. 183–184.

¹¹ A „svájci” reformáció során a nyilvános „teológiai-vallásos viták” általánosak voltak. A magisztrátusok ezek alapján döntöttek a hitújításról. Így volt ez Zürichben és Genfben is. Lausanne és környéke, például, Kálvin „eredményes fellépésének köszönhetően” fogadta el a reformációt 1537. május 18-án. Ld. Gäbler, Ulrich: *Huldrych Zwingli. Bevezetés életébe és munkásságába*. Kálvin Kiadó, Budapest 2008, 51–68.

köszönhetően, hogy a tévtanítók nem letelepedési szándékkal érkeztek a városba, a hitvallás aláírása rájuk nézve nem volt kötelező. Az első disputációra 1537. március 14–16. között került sor.¹² A nyilvános vita tehát három napig tartott, melynek során a gyermekkeresztség, a gyülekezetből való kirekesztés (egyházfegyelem), valamint a lélek halhatatlanságának kérdéséről folytattak teológiai diskurzust.¹³ „Kálvin különösen ez utóbbi tárgyat fejtette ki nagy hatással” – írta Révész Imre.¹⁴ Értesülései azonban pontatlanok, hiszen Kálvin – Farel 1537. május 5-én Capitonak írt levele alapján – a vita idején biztosan nem tartózkodott a városban.¹⁵ Az újrakeresztelkedők tévelygése a reformátor távollétében vallási megosztottsághoz vezetett, ezért az ünnepélyes disputáció az anabaptisták kiutasításával ért véget. A városi tanács 1537. március 19-én született jegyzőkönyvében ezt olvashatjuk:

„Az anabaptistákat figyelmeztették arra, hogy szektájuk minden tagját és genfi követőjét örök időkre kitiltották a városból. A Tanács határozatának megszegése halálbüntetéssel jár.”¹⁶

Az „anabaptista-kérdés” megnyugtató rendezésére azonban csak Kálvin visszatérése után, 1537. március 29-én kerülhetett sor.¹⁷ A genfi egyházat Kálvin és Farel, az anabaptistákat pedig két új vallási rajongó, Jean Bomeromenus és Jean Stordeur – Kálvin későbbi feleségének, Idelette de Buré-nak férje – képviselte.¹⁸ Az első vita üléseihez hasonlóan, a városi Tanács tagjai most sem vezettek külön jegyzőkönyvet a disputációról. Húsz évvel később Kálvin a *Zsoltárok könyvéhez írt kommentárjának* előszavában (1557) pedig csak annyit árult el a nyilvános vitákról, hogy akkoriban „megtámadtak bennünket az anabaptis-

¹² Itt jegyezzük meg, hogy Gánóczy műveiben – bizonyára elírás miatt – „1537. március” helyett tévesen „1538. március” szerepel. Ld. Gánóczy Sándor: *Le jeune Calvin. Genèse et évolution de sa vocation réformatrice*. F. Steiner, Wiesbaden 1966, 117., uő: *The Young Calvin*. T&T Clark, Edinburgh 1988, 117. A helyes adatokhoz ld. a Gánóczy által is használt: Walker, Williston: *John Calvin. The Organiser of Reformed Protestantism*. Schocken Books, New York 21969, 201.

¹³ Révész: *Kálvin élete és a kálvinizmus*, 66. Itt jegyezzük meg, hogy a disputációról nem vezettek külön jegyzőkönyvet, ezért a Révész által bemutatott témaköröket csak feltételezik a Kálvin-kutatók. Minderről Willem Balke így írt: “We have no record of the actual debate, since the minutes of the Council are silent on this matter. Most likely, the participants argued the usual issues, such as baptism, discipline, and perhaps soul sleep.” Balke, Willem: *Calvin and the Anabaptist Radicals*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 1981, 81.

¹⁴ Vö. Révész Imre: *Kálvin élete és a kálvinizmus*. Révész Imre Emlékalap Bizottsága, Debrecen 31909, 66.

¹⁵ Vö. Balke, Willem: *Calvin and the Anabaptist Radicals*, 80–81.

¹⁶ Uo. 82.

¹⁷ Kálvin szerint Farel nagyon megviselte az anabaptistákkal folytatott vita, ezért 1537 áprilisában így írt Viret-nek: „Farel nagy aggodalom tartja fogva mostanában. Sohasem hittem volna, hogy ez megtörténhet egy ilyen elszánt és magabiztos emberrel.” Calvinus: Levél Pierre Virethez (1537. április 23.). In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 10., Pars 2., 93–95. (56. sz. levél) Az idézethez ld. uo. 94.

¹⁸ Idelette de Buré és az anabaptista Jean Stordeur házasságához ld. Berg, Machiel A.: *Friends of Calvin*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2009, 128–129.

ták”.¹⁹ Theodor Béza ellenben azt is tudni vélte, hogy a reformátor „csodálatos győzelmet” aratott az újrakeresztelkedők felett, akik nem mertek később visszatérni a városba.²⁰

Minden bizonnyal ennek a „csodálatos győzelemnek” volt köszönhető, hogy az 1537. május 18-án Lausanne-ban megrendezett nyilvános disputációra meghívót kapott a genfi reformátor is, aki szolgatársaival az „anabaptistákat egyedül az Isten ígéből oly hatalmasan megcáfolta, hogy ettől fogva alig egykettő mutatkozott közülük az egyházban”.²¹

A vallási disputációk azt bizonyítják, hogy Kálvin állandó genfi jelenlétére tehát nemcsak a rekatolizációtól való erős félelem, hanem „az áttérésekkel és a társadalmi anarchiával fenyegető anabaptista mozgalmak állandó réme miatt is nagy szükség volt”.²² Bizonyára a genfi reformátor sikeres fellépésének és a *Genfi Hitvallásnak* köszönhető, hogy a *Kistanács* (Petit conseil) 1536. január és 1538. február között csupán egy személy ellen indított eljárást „anabaptista vádak” alapján – hangsúlyozta William G. Naphy.²³

Jóllehet aktuális politikai kérdések (pl. a polgári felsőbbtség vallási legitimitációja) nem kerültek az anabaptisták érdeklődésének szélesebb homlokterébe, az Európa-szerte egyre aggasztóbb méreteket öltő vallásüldözések mégis alkalmat adhattak volna Kálvin számára, hogy már első genfi működése során újrafogalmazza a világi felsőbbsegről szóló elgondolásait. A reformátor azonban mindvégig az *Institutióban* (1536) kitaposott utat követte.²⁴

Az alábbi táblázata bemutatja, hogy Kálvin a *Genfi Hitvallás*²⁵ és *Káté*²⁶ polgári kormányzatra vonatkozó tanításainak kidolgozásakor valójában főműve VI. fejezetének kivonatát adja.²⁷

¹⁹ Calvinus: *Commentarii in Librum Psalterum* (Előszó). In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 31., Pars 1., Brunsvigae 1887, 13–35. Az idézethez ld. uo. 15.

²⁰ Vö. Béza Theodor: *Kálvin János élete*, 20.

²¹ Uo.

²² McGrath, Alister E.: *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása*. Osiris Kiadó, Budapest 2001, 99.

²³ Naphy: *Calvin and the Consolidation*, 31.

²⁴ A válogatott részekhez ld. Victor János (ford.): *Kálvin János Institutiója 1536*. Budai Gergely szerk.: Református Egyházi könyvtár XIX. A Magyar Református Egyház kiadása, Budapest 1936, 300–301., 305., 318.

²⁵ A Genfi Hitvallás magyar nyelvű fordításához ld. Sándor Balázs: *i. m.* 184–185.

²⁶ A Genfi Káté magyar nyelvű fordításához ld. Patay Lajos: *Kálvin János valláspedagógiája*. Országos Református Lelkészegyesület, Debrecen 1935, 80–103., 102–103.

²⁷ „Az I. káté anyaga nem más, mint kivonata, rövid összefoglalása az 1536. Institutio anyagának.” Patay: *Kálvin János valláspedagógiája*, 111.; „Az első Genfi Káté az Institutio (1536) legfontosabb tanításainak pompás összefoglalását adja.” McNeill, T. John: *The History and Character of Calvinism*. Oxford University Press, Oxford 1954, 140.

Kálvin János polgári kormányzatra vonatkozó tanítása (1536–1537)		
<i>Institutio</i> (1536)	<i>Genfi Hitvallás</i> (1536)	<i>Első Genfi Káté</i> (1537)
<p>„Pál is világosan tanítja ugyanezt (Róm. 12:8), amikor az ’előjárókat’ [...] az isteni adományok közé sorolja, [...] ’isteneknek’ nevezi a Szentírás azokat, akik a felsőbbiséget viselik, [...] ők Istentől vették a megbízatásukat, isteni tekintéllyel vannak felruházva. [...] A polgári rend azokat is szolgálja, hogy semmilyen bálványimádás, Isten nevének gyalázása [...] fel ne üthesse a fejét [...] a köznyugalom meg ne háboríttassák, mindenki biztonságban és sértetlenül bírhatta azt, ami az övé, az emberek egymással békés érintkezésben élhessenek, egyszóval, hogy a keresztyének között fennállhasson a vallás nyilvános tekintélye és az emberek között megmaradhasson az emberiség. [...] A közerkölcsiség, közrend, köztisztesség és köznyugalom őreiül és védelmezőiül rendeltettek, [...] ezért olyan hatalommal vannak felruházva, amellyel szigorúan fékentarthatják a nyílt bűnözőket és gonosztevőket. [...] A felsőbbiségnek senki sem szegülhet ellene úgy, hogy egyúttal Istennek is ne szegülne ellene.” (VI. feje.)</p>	<p>„Szent célért és Isten helyes rendelése szerint éppúgy uralkodnak és vezetnek minket az előjárók és a feljebbvalók, mint a királyok és a hercegek. [...] Istent szolgálják, és keresztyén hivatást töltenek be, egyrészt védelmezik az elcsesztetteket és ártatlanokat, másrészt jóvátesszik és megbüntetik a romlott emberek gonoszságát, ezért megbecsülést, tiszteletet, engedelmességet és áldozatot érdemelnek tőlünk, meg kell tartanunk parancsolataikat, viselnünk kell a tőlük kapott terheket úgy, hogy Isten előtt ne vétkezzünk. Tehát Isten helytartóinak kell őket tartanunk, akiknek nem szabad ellenszegülnünk, mert az Istennek való ellenszegülés lenne, szolgálatukra pedig úgy kell tekintenünk, mint Isten rájuk bízott szent küldetésére, hogy minket kormányozzanak. [...] Minden keresztyénnek kötelessége, hogy imádkozzon Istenhez hazája előjárói és uralkodói boldogulásáért. [...] Sőt, kijelentjük, hogy mindazok, akik hűtlenek előjáróikhoz, és nem viselik szívükön a közjót [...] ezzel Istenhez való hűtlenségüket mutatják.” (21. tétel)</p>	<p>„Az Úr a felsőbbiségek működéséről nemcsak azt tanította, hogy azt helyesli és kedves ő előtte, hanem azonfelül azoknak méltóságát különösképpen úgy állította elénk, mint amelyet a legmagasztosabb dicsőséggel megajándékozott. Az Úr [...] bölcsességének munkája, hogy a királyok uralkodnak, hogy az államtanácsok igazságot tesznek. [...] És szent Pál (Róm. 12:8.) Isten ajándékai közé sorolja a felsőbbiséget és [...] világosan tanítja, hogy a felsőbbiség Istennek parancsolatából van. Istennek szolgálói ők, [...] Arra kell törekedniük úgy a hivatalos, mint a magán forgólagásaik közben, hogy a vallásnak nyilvános gyakorlását igaz tisztaságban fenntartsák, hogy a nép életét igen jó törvények által vezessék és, hogy jólétet és csendességet teremtsenek alattvalóik számára, [...] hogy megvédelmezzék az ártatlanokat és támogassák és megszabadítsák őket. [...] Az alattvalók kötelessége, hogy [...] imádkozzanak is az Úrhoz az ő [felsőbbiség] jólétükért és hogy örömmel alávéssék magukat uralmuknak, engedelmeskedjenek rendelkezéseiknek és hogy ne tagadják meg a reájuk rótt terheket.” (A felsőbbiségről szóló rész)</p>

Mindez persze nem jelenti azt, hogy a reformátor teológiai és etikai meggyőződéseinek formálódásában első genfi szolgálata ne játszott volna központi

szerepet.²⁸ Kálvin ugyanis a Szent Péter székesegyházban tartott nyilvános bibliamagyarázataival kezdte meg exegéta pályáját, s ennek első, legfontosabb gyümölcsei már strasbourgi „száműzetése” alatt születtek meg.

Összegzésképpen kijelenthető, hogy Kálvin politikai teológiájának és etikájának fejlődése szempontjából az első genfi szolgálat különleges jelentőséggel bírt, hiszen az *Institutio*, a *Genfi Artikulusok* és a *Hítvallás* kimunkálását követően most először került személyes kapcsolatba az anabaptistákkal. A tévtanítókkal folytatott disputációk tehát különleges lehetőséget adtak számára, hogy a gyakorlatban is kipróbálja, a későbbiekben pedig újrafogalmazza azokat a vallásos-társadalmi elgondolásait (pl. a kiközösítés témaköre²⁹), amelyek *Institutió*jának, bibliamagyarázatainak és igehirdetéseinek alapját jelentették.

II. Az anabaptisták és Kálvin strasbourgi száműzetése (1538–1541)

A kora-újkori Genfben súlyos gazdasági, társadalmi és morális válság uralkodott, amely a savoyai herceg (III. Károly) és a genfi püspök (Pierre de la Baume) hatalmának letöréséhez vezetett. Mindezt egy, a szomszédos városállamokkal (pl.: Freiburg és Bern) kötött politikai és katonai szövetség (Combourgeoisie) tette lehetővé. Bár a Kistanács tagjai komoly erőfeszítéseket tettek a városállam „szuverenitásának” megőrzése érdekében, a savoyai herceg hadereje mégis állandó fenyegetést jelentett.³⁰

A fegyveres összetűzés elkerülhetetlenné vált. Bern ugyan a genfiiek segítségére sietett, a politikai és katonai támogatásnak azonban komoly ára volt. A súlyos pénzügyi kompenzáció mellett, a genfi tanácsstagok kénytelenek voltak törvénybe iktatni Bern városának a szövetség egyházkormányzati és liturgiai gyakorlatára vonatkozó egységesítő rendelkezéseit (1538). Kálvin megtagadta az előírások végrehajtását, mondván: a világi felsőbbségnek az egyházkormányzati szabályok megalkotása tekintetében – a különböző vidékek szerint – szabadságot kell adnia az egyháznak.³¹ Erről első *Genfi Káté*jának előszavában is megemlékezett: „méltatlan hozzánk a szolgálai egyformaság, mely nem épít, holott az Ur nekünk szabadságot adott az építés nagyobb erejére”.³² Kálvin tehát nyíltan szembefordult a „Bern-barát” városvezetéssel (1538. április), amely végül „száműzetéséhez” vezetett.

²⁸ Vö. Höpfl, Harro: *i. m.* 69.

²⁹ Ld. Harding, Matthew Scott: A Calvinist and Anabaptist Understanding of the Ban. In: *Perichoresis* X (2013/2), 165–193.

³⁰ Ld. McGrath, Alister E.: *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása*, 96–98.

³¹ Victor János: *Kálvin János Institutiója*, 176.

³² Kálvin *Genfi Káté*jának sorait idézi Pruzsinszky Pál: *Kálvin János*. Antal Géza (szerk.): Református Egyházi Könyvtár IV. 1. köt., A Magyar Református Egyház kiadása, Pápa 1909, 251. Calvinus, Iohannes: Catechismus sive Christianae Religionis Institutio communibus renatae nuper in evangelio Genevensis Ecclesiae suffragiis recepta. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 5., Pars 1., 317–362. Az idézethez ld. uo. 322.

Kálvin Bucer Márton meghívására érkezett Strasbourgba, ahol a feljegyzések szerint 1538 szeptemberétől teológiai tanárként, majd az ottani francia protestáns menekültek lelkészeként dolgozott.³³ Kálvin strasbourgi szolgálata alatt nemcsak az *Institutió*val megkezdett irodalmi működését és a Szentírás könyveiről tartott nyilvános előadásait folytatta, hanem a gyakori járványok miatt testvérével, Antallal karöltve, nagy szerepet vállalt a betegek és az elesettek lelki gondozásában is.³⁴

Strasbourg messze híres volt vendégszeretetéről, ezért már 1536-tól mennyi vallási menekült keresett oltalmat a város falain belül. Azonban a menekültek különböző csoportjával számos anabaptista is érkezett a városba, többek között Jean Stordeur, aki fellépésével már Genfben is teológiai vitát váltott ki.³⁵

Az anabaptisták destruktív hatása nagy veszélyt jelentett mind vallási, mind politikai tekintetben, ugyanis a gyermekkereszttség elutasítása mellett a radikális felsőbbségellenességet és a magántulajdon eltörlését hirdették.³⁶ Kálvinra tehát mind nagyobb szerep hárult e városi és vidéki anabaptisták „református hitnek” való megnyerésében.³⁷ Szükség is volt a reformátor határozott és gyors fellépésére, hiszen egyik, Farel Vilmosnak írt levele szerint a Strasbourgtól nem is olyan távoli Metzben éppen az anabaptisták okoztak nagy zavarokat:

„Amikor Metz városában már teljesen megromlott az igaz vallás, a tanácstagok megesküdték, hogy felszámolják azt. A papság persze dühösen ellenállt, s ekkor ütötte fel a fejét az anabaptisták örült tévelygése [kóros nyavalyája], amely új botrányokat okozott: kettőt közülük egyenesen a Moselle folyóba vetettek, a harmadikat pedig gyalázatos körülmények között száműzték a városból. Amennyire én tudom, az a borbély, akit Hermann³⁸ [de Gerbihan] társaságában láttunk [Genfben], köztük volt.”³⁹

³³ Ld. Calvinus: Levél Farel Vilmosnak (1538. szeptember). In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 10., Pars 2., 246–247. (140. sz. levél).

³⁴ Doumerque, Emil: *Jean Calvin. Les hommes et les choses de son temps*. Tome 3., Georges Bridel & Cie Éditeurs, Lausanne 1905, 568.

³⁵ Ld. Gerber, René: Les Anabaptistes à Strasbourg entre 1536 et 1552. In: Rott, Jean et al (ed.): *Anabaptistes et dissidents au XVIe siècle, 16th Century Anabaptism and Radical Reformation*. Valentin Koerner, Baden-Baden 1987, 311–322.; Elsma, Auke: *Frontiers of the Reformation. Dissidence and Orthodoxy in Sixteenth-Century Europe*. Ashgate Publishing Co., Aldershot 1998, 52–75.

³⁶ McGrath, Alistar E.: *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása*, 131–132.

³⁷ Berg, Machiel A.: *Friends of Calvin*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2009, 104.

³⁸ 1537. március 14–16. között Hermann de Gerbihan és Andry Benoit anabaptisták vitáztak nyilvánosan a genfi lelkészekkel.

³⁹ Calvinus: Levél Farel Vilmosnak (1538. szeptember). In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 10., Pars 2., 247. (140. sz. levél) Kálvin és Metz kapcsolatához ld. Révész: *Kálvin élete és a kálvinizmus*, 118–120.

Theodor Béza feljegyzései szerint Kálvin nagy sikerrel dolgozott a tévelygők „megtérítésén”, amelyet mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy az újrakeresztelkedők két legkiválóbb alakja (Volsius Pál, Jean Stordeur) is csatlakozott a reformátor gyülekezetéhez.⁴⁰ De Kálvin szolgatársaival folytatott levelezéséből az is kiderül, hogy Hermann de Gerbihan, akit szélsőséges anabaptista nézetei miatt 1538. március 19-én utasítottak ki Genfből, Strasbourgban végre elfogadta, hogy

„[...] az egyházon kívül nem létezik az üdvösség reménye, beismerve ezáltal, hogy amikor szektásként különült el a gyülekezettől, akkor magától az egyháztól pártolt el.”⁴¹

Nem sokkal ezt követően pedig Kálvin erről értesítette Farel:

„Hermann belátta, a gyermekkeresztséggel és Krisztus emberi természetével kapcsolatban súlyos tévedésben volt.”⁴²

Írott hagyatékának mélyreható vizsgálata azt mutatja, hogy az újrakeresztelkedőkkel folytatott küzdelmei jelentősen befolyásolták a reformátor teológiai-etikai gondolkozását. Tanúsítják mindezt a Sturm János (1507–1589) által 1538-ban alapított strasbourgi Akadémián tartott nyilvános előadásai is.

Az anabaptista tanok komoly népszerűsége tettek szert a nép körében, ezért nem meglepő, hogy Kálvin akadémiai tanárként elsőként éppen a Római levél magyarázatát vette fel.⁴³ A Római levél 13. fejezetének első verséhez írt kommentárjában a reformátor ismét csak az anabaptisták ellen emelt szót:

„Mert mindig vannak nyugtalankodó lelkek [anabaptisták], akik azt hiszik, hogy csakis úgy lehet igazán előrevinni Krisztus országát, ha minden földi hatalmaságot eltörölnek, s azt gondolják, hogy a Krisztus által adott szabadságot is csak akkor élvezik, ha az emberi szolgaság mindenfajta igáját lerázták magukról.”⁴⁴

Kálvin a Római levélhez írt kommentárjában is szólt a fegyverfogás gyakorlatáról, amelyet újra és újra a polgári felsőbbbségek hatáskörébe állított, és kifejtette, hogy a keresztyén uralkodóknak nemcsak joga, hanem kötelessége is az Istentől rendelt kard és pallos használata. A gonoszok arcátlanságát és vakme-

⁴⁰ Béza Theodor: *Kálvin János élete*, 26.

⁴¹ Calvin: Levél Farel Vilmosnak (1539. február 28.). In: Bonnet, Jules (ed.): *Letters of John Calvin*. Vols. 1., Wipf & Stock Publishers, Eugene 2007, 107–112. (30. sz. levél) Az idézethez ld. uo. 111.

⁴² Calvin: Levél Farel Vilmosnak (1540. február 6.). In: Bonnet: *Letters of John Calvin*. Vol. 1., 171–175. (44. sz. levél) Az idézethez ld. uo. 172.

⁴³ Kálvin strasbourgi szolgálata során Pál apostol levelei mellett már János evangéliumát is magyarázta. Ld. Ficker, Johannes: *Die Anfänge der akademischen Studien in Strasbourg*. [k. n.], Strasbourg 1912, 41.; Parker, Thomas Henry Louis: *John Calvin. A Biography*. Lion Publishing, Collins 1982, 83.

⁴⁴ Calvinus, Iohannes: *Commentarius in Epistolam ad Romanos*. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 49., Pars 1., Brunsvigae 1892, 1–574. Az idézethez ld. uo. 248. (Calvin: *Comm. on Romans* 13,1).

rőségét sok esetben csak erőszak alkalmazásával lehet megfékezni,⁴⁵ ezért úgy tekintette, hogy a hatóságok (pl. a halálbüntetések végrehajtásakor) az Isten bosszúállásának eszközei:

„Ha a gonoszok eszeveszettségének útját nem állják és önkényüktől az ártatlanokat meg nem védik, akkor nyomban tönkremegy minden.”⁴⁶

Mivel a világi felsőbbbségek nemcsak a békesség, hanem a jogegyenlőség védelmezői is, kötelességük, hogy a peres ügyekben részrehajlás nélkül szolgáltatásnak igazságot mindenki számára. Azonban Kálvin azt vallotta az anabaptistákkal szemben, hogy a perbehívás és a perbelépés joga a keresztyéneket is megilleti, ugyanis az Úr nem akarja a jogtalanságot, hanem azt igényli, hogy „mindenkinek ségében maradjon a maga joga”.⁴⁷ A reformátor tehát ezt hangsúlyozta:

„Isten rendjét igyekszik felforgatni, sőt magának Istennek áll ellene, aki elveti a hatalmat; mert megveti annak gondviselését, aki a politikai hatalom és joghatóság szerzője.”⁴⁸

Emellett Kálvin az újrakeresztelkedők eskütelre vonatkozó tanításainak megcáfolására is törekedett.

„Nyilvánvaló, hogy Krisztusnak nem az volt a szándéka (mint a babonáskodó anabaptisták álmodják), hogy az esküvést teljesen eltörölje, hanem inkább a törvény igazi betartására akarta azt korlátozni.”⁴⁹

Részben az anabaptisták elleni fellépés eredményeként született meg az *Institutio* első, francia nyelvű kiadása (1541) is, amelyben Kálvin jelentősen átdolgozta tanításait a strasbourgi „egyházélményei”⁵⁰ után. Ha megvizsgáljuk Kálvin *Institutio*ját (1541), azt láthatjuk, hogy ebben immár tíz helyen emelt szót konkrétan az „anabaptisták” tévtanításai ellen.⁵¹ Levelezéséből pedig kiderül, hogy a francia nyelvű *Institutio* leginkább az 1536-os latin kiadás fordításának tekinthető, s ezért az újrakeresztelkedőkre történt gyakoribb utalások még nagyobb jelentőséggel bírnak.⁵²

⁴⁵ Calvinus, Iohannes: Commentarius in Epistolam ad Romanos. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 49., Pars 1., Brunsvigae 1892, 251. (Calvin: *Comm. on Romans* 13,4).

⁴⁶ Uo. 250. (Calvin: *Comm. on Romans* 13,3)

⁴⁷ Uo. 254. (Calvin: *Comm. on Romans* 13,10)

⁴⁸ Uo. 249. (Calvin: *Comm. on Romans* 13,1)

⁴⁹ Uo. 15. (Calvin: *Comm. on Romans* 1,9) Itt jegyezzük meg, hogy Kálvin bibliamagyarázatában kizárólag itt utalt konkrétan az anabaptistákra.

⁵⁰ A kifejezést Gánóczy használja; ld. Gánóczy Sándor: Kálvin gyülekezetteológiája. In: *Confessio III* (1979/3), 23–35. Az idézethez ld. uo. 24.

⁵¹ Calvin, John: *Institutes of the Christian Religion. The First English version of the 1541 French edition*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2009, 19., 138., 249., 258., 272., 385., 389., 518., 526., 532.

⁵² Kálvin már 1536-ban tervbe vette az *Institutio* francia nyelvű kiadását. A Francis Danielnek írt levelében elnézést kér, hogy csak megkésve ír neki, majd hozzáteszi: „[...] a kis könyvecském

A münsteri események hatására az anabaptisták egyre visszafogottabban propagálták szélsőséges politikai nézeteiket, ezért nem meglepő, hogy a reformátor 1541-es *Institutiójában* szóról-szóra átvette az első kiadás polgári kormányzatra vonatkozó tanításait.⁵³ Mindez azonban korántsem mondható el a sákramentumokra és az egyházfegyelemre vonatkozó elgondolásairól, amelyek jól mutatják, hogy az anabaptistákkal Genfben és Strasbourghban folytatott vitái nem múltak el nyomtalanul teológiájában. Jó példa erre az *Institutio* (1541) II. fejezete, ahol a reformátor így írt a *Schleitheimi Hitvallás* eskütételről szóló VII. artikulusa ellen:

„Az anabaptisták [...] kivétel nélkül minden esküt visszautasítanak, mert véleményük szerint Jézus tiltakozása általános érvényű, amikor ezt mondja: ‘Én pedig azt mondom nektek, hogy egyáltalán ne esküdjeteek. (Mt 5,34)’”⁵⁴

De a gyermekek keresztesség védelme mellett⁵⁵ legerőteljesebben az egyházfegyelem tárgyalásánál lépett fel a vallási rajongók ellen. Minden bizonnyal ennek köszönhetőek az egyházfegyelemre vonatkozó, néhol ingerült megjegyzései is:

„Mindig is sokan voltak, akik feddhetetlen életet színelve azt képzelték, hogy [keresztség által] a paradicsom angyalai közé számíttatnak, ezért távol tartották magukat mindazoktól, akikben valamilyen emberi gyengeséget [bünt] vélték felfedezni. Ilyenek voltak egykor a catharosok [tiszták], és természetesen a donatisták is, akik efféle képtelenségeket hittek. Ezekhez hasonlóan pedig, napjainkban itt vannak az anabaptisták, akik [...] azt gondolják, hogy mindenki másnál nagyobb előrehaladást tettek a hitben.”⁵⁶

Összegzőképpen tehát megállapíthatjuk, hogy Kálvin teológiájának és etikájának formálódására nagy hatást gyakoroltak a strasbourgi száműzetés kihívásai,

[*Institutio*] francia nyelvű fordításának elkészítése folyamatosan lefoglalt.” Calvinus: Levél Francis Danielnek (1536. október 13.). In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 10., Pars 2., 62–64. (34. sz. levél) Az idézethez ld. uo. 63.

⁵³ Victor János: *Kálvin János Institutiója*, 298–325. Vö. Calvin: *Institutes of the Christian Religion* 1541, 656–680.

⁵⁴ Calvin: *Institutes of the Christian Religion 1541*, 138. Ld. ehhez: Craig, Farmer S.: *Reformation-Era Polemics Against Anabaptist Oath Refusal*. In: *The Mennonite Quarterly Review* LXXXI (2007/2), 207–226.

⁵⁵ Uo. 518., 526., 532. Ld. még ehhez: Johnson, Galen: *The Development of John Calvin’s Doctrine of Infant Baptism in Reaction to the Anabaptists*. In: *The Mennonite Quarterly Review* LXXIII (1999/4), 803–823.; Knopp, Darrell: *The Concept of Baptism in the Thought of Calvin as Compared to that of Menno Simons and the Anabaptists, 1559*. Kiadatlan kézirat. Megtalálható az H. H. Meeter Center for Calvin Studies (Grand Rapids, MI, USA) állományában 5304-es jelzettel.

⁵⁶ Calvin: *Institutes of the Christian Religion 1541*, 249., 258. Vö. Kálvin János: *A keresztyén valóság rendszere*. 2. köt., Kálvin Kiadó, Budapest 21995, 319. (IV. i. 23.) Az anabaptisták „szent elkülönüléséhez” ld. Davis, Kenneth R.: *No Discipline, no Church: an Anabaptist Contribution to the Reformed Tradition*. In: *The Sixteenth Century Journal* XIII (1982/4), 43–58.; Timothy, Fulop E.: *The Third Mark of the Church? – Church Discipline in the Reformed and Anabaptist Reformations*. In: *Journal of Religious History* XIX (1995/1), 26–42.

ugyanis a menekültek lelkipásztoraként jelentős erőfeszítéseket tett az anabaptisták visszatérítése érdekében. Mindez jelentős teológiai váltóállítást eredményezett a keresztségre, egyházfegyelemre és az eskütételre vonatkozó tanításában.

3. Az anabaptista tanítások és Kálvin részletes válasza (1544)

Kálvin János második genfi szolgálatát (1541–1564) lényeges alapidokumentumok kimunkálása nyitotta meg. A reformátor vezetésével ugyanis sor került nemcsak a városállam (*Ordonnances sur les Offices et Officiers*⁵⁷) hanem az egyház törvényeinek (*Ordonnances Ecclesiastiques*⁵⁸) kodifikációjára is. Jogászi és lelkipásztori feladatainak súlyos terhei közepette, barátja, Farel Vilmos arra kérte, hogy Ulrik Zwingli után ő is cáfolja meg az újrakeresztelkedők *Schleitheimi Hitvallását*.

Farel unszolása érthető volt, hiszen szolgálati helyén, Neuchâtelben komoly teológiai konfrontációra került sor az anabaptisták és a vezető lelkészek között. A tévántatók nagy zavarokat okoztak, hiszen 1540-ben például azért börtönöztek be egy asszonyt, mert „tagadta Jézus Krisztus feltámadását, és azt vallotta, hogy az emberi lélek meghal a testtel együtt”.⁵⁹ Ám a közeli falucskában, Cornaux-ben sem volt jobb a helyzet. Itt ugyanis a gyülekezeti tagok azért vonták kérdőre Michel Mult idős lelkészt (1543. március 1.), mert az egy újszülöttet is részesíteni kívánt a keresztség sákramentumában. A feldühödött tömeg ezt kiabálta:

„Megmondaná, hol van megírva a Szentírásban, hogy az újszülöttek is legyenek megkeresztelve?!”⁶⁰

Bár Michel Mult felhívására a neuchâтели lelkészek hamarjában vizsgálatot indítottak, a „rejtőzködő” anabaptisták mégis állandó fenyegetést jelentettek. Így volt ez 1544 januárjában is, amikor egy bizonyos Pierre Pelot különféle

⁵⁷ Kingdon, Robert M.: Calvinus Legislator: The 1543 ‘Constitution’ of the City-State of Geneva. In: Neuser, Wilhelm H. (ed.): *Calvinus Servus Christi (Papers presented at international Congress on Calvin Research, Budapest, August 25–28, 1986.)*. Presseabteilung des Ráday-Kollegiums, Budapest 1988, 225–233. Minderről Josef Bohatec így írt: „Am 21. November 1541 wurde Calvin beauftragt, [...] ‘Ordonnances sus le régime de peuple’ auszuarbeiten.” Bohatec, Josef: *Calvin und das Recht*. Buchdruckerei und Verlagsanstalt G. M. B. H., Feudingen 1934, 211. A szabálygyűjteményhez ld. Calvin, John: *Ordinances on Offices and Officers*. In: Kingdon, Robert M. – Witte, John: *Sex, Marriage, and Family in John Calvin’s Geneva*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2005, 80–87.

⁵⁸ Calvin, Jean: *Ordonnances Ecclesiastiques de l’Église de Genève de 1541*. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 10., Pars 1., 15–30.

⁵⁹ Farley, Benjamin Wirth: Introduction. In: uő (ed.): *John Calvin’s Treatises Against the Anabaptists and Against Libertins*. Baker Academic Books, Grand Rapids 1982, 13–38. Az idézethez ld. uo. 17.

⁶⁰ Farley, Benjamin W.: *Introduction*, 17. Ld. ehhez: Lavater, Hans Rudolf: Calvin und die Täufer – Zur Entstehung der Briève Instruction 1544. In: Sallmann, Martin et al (Hg.): *Johannes Calvin 1509–2009: Würdigung aus Berner Perspektive*. Theologischer Verlag Zürich, Zürich 2012, 53–120.

anabaptista könyvecskéket terjesztett a városban. Farel Vilmosnak tehát mindenképpen cselekednie kellett. Levelet írt tehát barátjának,⁶¹ mellékelte ehhez Pelot tanításainak gyűjteményét, amely vélhetően a *Schleitheimi Hitvallást*, illetve a *Michael Sattler* bírósági tárgyalására és vértanúságára vonatkozó periratok (1527) első francia nyelvű fordítását tartalmazta.⁶² Tette mindezt annak érdekében, hogy megkérje őt az anabaptisták hét artikulusának megcáfolására. Farel felhívásáról egy hónappal később, 1544 márciusában így írt Kálvin egykori szolgatársának, Pierre Viret-nek:

„A neuchâтели [lelkészek] pedig szüntelenül gyötörnek engem, hogy írjak egy másik könyvet is az anabaptisták egy bizonyos műve [Schleitheimi Hitvallás] ellen.”⁶³

Teológiai vonatkozású művének, a *Psychopannychiának* előszavában (1534) hosszasan értekezett arról, hogy az anabaptisták „papírocskáit még csak látni sem volt alkalmam”, ezért az „ostobaságaikat csak egy barátja feljegyzéseiből” ismerhette meg.⁶⁴ Tíz esztendővel később, 1544 februárjában pedig Pelot könyvecskéi segítettek abban, hogy a genfi reformátor „egységes képet” kapjon az újrakeresztelkedők vallási és politikai elgondolásairól.⁶⁵

Farel közreműködésének köszönhetően Kálvin gyorsan dolgozhatott, ugyanis 1544. március 25-én az értekezés megkezdéséről számolt be a neuchâтели lelkészeknek.⁶⁶ Barátja, Farel pedig már április 22-én megköszönte, hogy a genfi reformátor közrebocsátott néhány dolgot az anabaptisták ellen írt könyvecskéjéről.⁶⁷

⁶¹ Vö. Farel: Levél Kálvin Jánosnak (1544. február 23.). In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 11., Pars 1., 680–683. (543. sz. levél) Kálvin és Farel barátságához ld. Berg: *Friends of Calvin*, 78–89.

⁶² Ld. Greef, Wulfert de: *The Writings of John Calvin: An Introductory Guide*. Westminster John Knox Press, Louisville 2008, 153–154.; Bender, Elizabeth: Michael Sattler’s Trial and Martyrdom in 1527. In: *Mennonite Quarterly Review* XXV (1951/7), 201–217.

⁶³ Calvin: Levél Pierre Viretnek (1544. március). In: Bonnet: *Letters of John Calvin*. Vol. 1., 406–410. (115. sz. levél) Az idézethez ld. uo. 408.

⁶⁴ Kálvin János: Előszó. In: uő: *Psychopannychia vagyis értekezés arról, hogy nem alusznak, hanem a Krisztusnál élnek azoknak a szenteknek a lelkei, kik a Krisztusban való hitben halnak meg*. A Magyar Kálvin-fordítók kiadása, Pápa 1908, 4.

⁶⁵ Ld. Horst, Irvin B.: Was Calvin’s Brieve Instruction a Reply to the Book of Anabaptist Confession? In: uő (ed.): *The Radical Brethren. Anabaptism and the English Reformation in 1558*. DeGraaf, Nieuwkoop 1972, 185–189.

⁶⁶ „S. Libello respondere his diebus incepti. Velim tamen mihi rescribas, placeatne vobis nuncupari praefationem. [Brieve instruction] Quum id ex argumento melius licebit aestimare, exemplar ad te mitto. Typographo non committam donec respondens.” Calvinus: Levél Farel Vilmosnak (1544. március 25.). In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 11., Pars 1., 689–690. (538. sz. levél.)

⁶⁷ Farel: Levél Kálvin Jánosnak (1544. április 22.). In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 11., Pars 1., 698–700. (545. sz. levél.)

Nem meglepő tehát, hogy Kálvin még abban az évben elkészítette polemi-
kus művét az anabaptisták ellen *Brieve instruction pour armer tous bons fideles contre
les erreurs de la secte commune des Anabaptistes* címmel, amelynek előszavát „Geneve.
Le premier de Iuing. 1544.” (1544. június 1.) keltezéssel zárta.⁶⁸

Bár Kálvin – Richard Stauffer kutatásai szerint – minden bizonnyal jól is-
merte Zwingli 1527-ben kiadott *In catabaptistarum strophas elenchus* című könyvét,
a traktátusok közötti eltérések mégis egészen nyilvánvalóak.⁶⁹ Ugyanis
Zwinglivel ellentétben nem cáfolta meg a *Schleitheimi Hitvallás* úrvacsorára (III.
art.) és elkülönülésre (IV. art.) vonatkozó tételeit.

A genfi reformátor „hallgatása” bizonyára annak köszönhető, hogy röviddel
a *Brieve instruction* megjelenése előtt, 1543-ban fejezete be az *Institutio* harmadik
latin nyelvű kiadását, amelynek XVIII. és XIX. részében már mélyrehatóan
foglalkozott ezekkel a kérdésekkel.⁷⁰ Ez az értekezés még két önálló fejezetet
tartalmaz Jézus Krisztus inkarnációjáról és a lélek halál utáni állapotáról, ame-
lyek nincsenek meg a *Hitvallás*ban. De nem véletlen, hogy a *Brieve instruction* zá-
rófejezetében éppen a lélek halál utáni állapotára vonatkozó anabaptista néze-
teket utasította vissza. Az értekezés elkészítésekor már minden bizonnyal a
Psychopannychia második latin nyelvű kiadása is foglalkoztatta, amely végül a
*Brieve instruction*mal közel egy időben (1545) jelent meg Genfben.⁷¹

A Schleitheimi Hitvallás tételeinek cáfolata a <i>Brieve instruction</i> ban	
<i>Schleitheimi Hitvallás</i> (1527)	<i>Brieve instruction</i> (1544)
I. A keresztségről	I. A keresztségről
II. A büntetésről (kiközösítés)	II. A büntetésről
III. <i>Az Úrvacsoráról</i>	III. A magisztrátusról
IV. <i>Az elkülönülésről</i>	IV. Az esküről
V. A vezetőségről (lelkipásztorok)	V. Az inkarnációról
VI. A fegyverfogásról	VI. A lélek halál utáni állapotáról
VII. Az esküről	<i>Institutio (1543) XVIII–XIX. rész</i>

⁶⁸ Calvin, Jean: *Brieve instruction pour armer tous bons fideles contre les erreurs de la secte commune des Anabaptistes*. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 7., Pars 1., Brunsvigae 1868, 45–142. = Calvin, John: *Brief Instruction for Arming All the Good Faithful Against the Errors of the Common Sect of the Anabaptists*. In: Farley, Benjamin Wirth (ed.): *John Calvin's Treatises Against the Anabaptists and Against Libertins*. Baker Academic Books, Grand Rapids 1982, 39–158.

⁶⁹ Ld. Stauffer, Richard: *Zwingli et Calvin, critiques de la confession de Schleithem*. In: Lienhard, Marc (ed.): *The Origins and Characteristics of Anabaptism*. Martinus Nijhoff, The Hague 1977, 126–147.; Demura, Akira: *From Zwingli to Calvin: A Comparative Study of Zwingli's Elenchus and Calvin's Brieve Instruction*. In: Schindler, Alfred (Hg.): *Die Zürcher Reformation: Ausstrahlungen und Rückwirkungen*. Peter Lang, New York 2001, 87–99.

⁷⁰ Ld. ehhez az *Institutio* kiadásainak szerkesztét: Battles, Ford Lewis: *Analysis of the Christian Religion of John Calvin*. P&R Publishing, Phillipsburg 2001, 15.

⁷¹ Tvard, George H.: *The Starting Point of Calvin's Theology*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2000, 1.

A *Hitvallás* artikulusai közül Kálvin különösen nagy gondot fordított a keresztség, az egyházfegyelem, az eskütétel, valamint a polgári kormányzat tárgykörének vizsgálatára. Mindezek közül a magisztrátusra vonatkozó (Le sixiesme article du magistrat) fejtegetései nagy jelentőségűek. Csakúgy, mint a *Brieve instruction* egyéb fejezeteiben (pl. I–II., IV. rész), Kálvin a polgári kormányzat bemutatásánál (III. rész) is a *Schleitheimi Hitvallás* teológiai-etikai tanításainak feltárására,⁷² majd értelmezésére törekedett elsőként, amelyet a bibliai, és néhol a jogi alapokon nyugvó cáfolatok sora követett.

Tény, hogy az anabaptisták Isten bölcs rendelkezései közé sorolták a civil magisztrátusok szolgálatát, mindez azonban a reformátor szerint csak képmutatás volt a részükről. Ugyanis fennen hirdették, hogy a keresztyének számára méltatlan dolog részt venni a „profán” világi kormányzat munkájában, különösképpen is az igazságszolgáltatásban, ugyanis az erőszak (fegyver) alkalmazásának nincs helye a hívők között.⁷³ Így hát nem meglepő, hogy értekezésében az alábbi kérdéseket fogalmazza meg: vajon a keresztyénség és a polgári kormányzat két, egymásnak ellentmondó hivatás? Vajon a hívők egyszerű „útonállókká” (*brigander*) lesznek a magisztrátusi tisztség elfogadásával?⁷⁴

Kálvin úgy látta, hogy az Ószövetség több ízben is elismerően szól az izráeli királyokról, például Dávidról, Ezékiásról és Jósiásról, ezért Isten nemcsak jóváhagyta szolgálatukat, hanem olyan rangot is adományozott nekik, amelyek méltók a tiszteletre. Mert hát mi is lehetne nagyobb elismerés annál, mint az, hogy a Szentírás „isteneknek” (vö. Zsolt 86,2) vagy „gondviselőknék” (vö. Ézs 49,23) nevezi a nép vezetőit.⁷⁵

Ha megvizsgáljuk az *Institutio* első kiadásának (1536) polgári kormányzatra vonatkozó fejezetét, azt láthatjuk, hogy a bibliai hivatkozások többsége még az Ószövetségből származott, a *Brieve instruction* magisztrátusról szóló harmadik részében Kálvin azonban már sokkal inkább az Újszövetség könyvei felé fordult. Az anabaptisták ellen írt munkájában csupán tíz alkalommal (ld. az alábbi táblázatot) hivatkozott azokra az igehelyekre, amelyek már 1536-os főművének textúriumában is megtalálhatók voltak. Röviden szólva, a *Brieve instruction*ban a reformátor már korántsem az *Institutio* legfontosabb teológiai-etikai tanításainak egyszerű citálására és összefoglalására, hanem egy teljesen új, a gyakorlati tapasztalatokra (pl. igehirdetés és akadémiai előadások) építő teológiai értekezés kimunkálására törekedett.

---

⁷² Kálvin először idézi a *Hitvallás* VI. artikulusának egy részletét: „Nous sommes d'accord que le glaive est une ordonnance de Dieu, hors la perfection de Christ. Ainsi les Princes et superieurs du monde sont ordonnez pour punir les mauvais, et les mettre à mort Mais en la perfection de Christ, V excommunication est la derniere peine, sans mort corporelle.” Calvin: *Brieve instruction contre Anabaptistes*, 80.

⁷³ Calvin: *Brief Instruction Against the Anabaptists*, 77.

⁷⁴ Uo. 76.

⁷⁵ Uo. 80.

Kálvin polgári kormányzatra vonatkozó tanításainak textuáriuma (1536–1544)			
<i>Institutio</i> (1536)			<i>Brieve instruction</i> (1544)
2Móz 2,11–12	Péld 20,8	<i>Lk 22,25–26</i>	<i>Zsolt 2,12</i>
2Móz 3,7–10	Péld 20,26	<i>Jn 10,35</i>	<i>Zsolt 82,1–6</i>
2Móz 20,13	Péld 20,28	ApCsel 5,29	<i>Péld 8,15</i>
2Móz 22,1–13	Péld 21,1	ApCsel 22,25	Ézs 49,23
2Móz 32,25–28	Péld 24,21	ApCsel 24,26–27	Ézs 60,3
5Móz 1,15–17	Péld 25,4–5	ApCsel 25,1–12	Dán 12,9
5Móz 5,17	Ézs 10,1–2	Róm 12,8	Dán 12,13
5Móz 16,19	Ézs 10,5–6	Róm 12,19	<i>Mt 5,40</i>
5Móz 17,15–20	Ézs 11,9	Róm 12,21	Mt 15,14
5Móz 19,15–21	Ézs 65,25	<i>Róm 13,1–6</i>	Mt 22,21
5Móz 28,29–33	Jer 22,3	<i>1Kor 6,1–8</i>	Lk 6,39
5Móz 32,35	Jer 27,5	1Kor 6,20	Lk 9,58
Bír 2,8–11	Jer 27,8	<i>1Kor 7,20–24</i>	Lk 12,14
1Sám 8,4–7	Jer 27,17	Gal 3,24	<i>Lk 22,25</i>
1Sám 8,11–17	Jer 29,7	Gal 3,27–28	Lk 23,43
1Sám 24,7	Jer 48,10	Gal 4,1–5	Jn 6,15
1Sám 26,9–11	Ez 29,19–20	Gal 5,1	Jn 8,11
1Kir 2,5	Ez 48,21–22	Ef 5,25	<i>Jn 10,34</i>
1Kir 6,8–9	Dán 2,21	Ef 6,4	ApCsel 5,6
2Krón 19,5–7	Dán 2,37–38	Kol 2,8	ApCsel 8,37
Jób 34,17–19	Dán 4,14	Kol 3,10–11	Róm 8,29
<i>Zsolt 2,10–12</i>	Dán 5,18–19	<i>1Tim 2,1–2</i>	<i>Róm 13,1</i>
<i>Zsolt 82,1</i>	Dán 9,5–14	Tít 3,1	<i>1Kor 6,1</i>
<i>Péld 8,15–16</i>	Hós 13,11	1Pt 2,13–14	<i>1Kor 7,20</i>
Péld 16,12	Mt 5,21	1Pt 2,17	1Kor 12,21
Péld 16,14	<i>Mt 5,38–44</i>	1Pt 3,7	Ef 6,9
			Kol 4,1
			<i>1Tim 2,2</i>
			Filem 1,16
			Zsid 7,12
			2Pt 2,10
			2Pt 2,12
			Júd 8

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a mózesi törvények elvesztették volna relevanciájukat Kálvin számára. Ugyanis azt vallotta, hogy ezek a törvények éppen olyanok, mint az iskolai leckék: megmutatják számunkra, hogyan is kellene vezetnünk életünket; melyek azok a dolgok, amelyeket követnünk kell, s melyek azok, amelyeket jobb, ha elhagyunk. Így hát pontos és egyszerű útmutatást kapunk a helyes útról, amely a nyugodt lelkiismerethez vezet.⁷⁶

⁷⁶ Vö. Calvin: *Brief Instruction Against the Anabaptists*, 78.

„Mi ugyanazt az Istent tiszteljük, akihez az Ószövetség népe is imádkozott. Ugyanannak a törvénynek az uralma alatt állunk, mint amely rájuk vonatkozott. Ezek a törvények megmutatják számunkra, hogyan tudunk Isten félelmében élni.”⁷⁷

Mivel Mózes törvényeiben sehol sem találunk arra vonatkozó kijelentést, hogy a nép vezetői tiszttségének betöltése tisztátalanná tenné az istenfélőket, Kálvin úgy látta: nem helyes, ha a keresztyének azért tartózkodnának a polgári felsőbbségben való részvételtől, mert annak nincs helye a keresztyén egyházban. Ezért írta:

„Pál apostol korántsem azt tanítja, hogy mindenféle politikai hatalomról le kellene mondania azoknak, akik keresztyének akarnak lenni. [...] Mert hiszen, ha szükséges volna egy uralkodónak lemondania a hatalmáról azért, hogy keresztyénné legyen, akkor méltatlanná és átkozottá válna az Úr szemében, hiszen feladná azt a hivatását, amire maga az Úr választotta ki.”⁷⁸

A felsőbbsegeket tehát maga az Úr választotta ki, és azt a feladatot ruházta rájuk, hogy az ártatlanok és a jók védelme érdekében karddal felfegyverkezve sújtsanak le a gonosztevőkre. Ezért ha a keresztyén magisztrátusok lemondanának a fegyver használatáról, úgy amint azt az anabaptisták tanítják, és nem lennének többé Isten bosszúállásának eszközei, akkor nyomban felborulna a jók jutalmazásának és a bűnösök megbüntetésének rendje.⁷⁹ Kálvin János polgári anarchiától való rettegésének hátterében minden bizonnyal az a bibliai üzenet állt, hogy amikor a bírák korában nem volt király Izráelben, mindenki azt tehetette, amit csak jónak látott (vö. Bír 21,25). Ezért kissé ingerülten⁸⁰ és csalódottan jelentette ki: ha az anabaptisták minden olyan hivatást nagyra becsülnék, amely a társadalom javát szolgálja, mint például a szabó és a suszter, akkor a felsőbbségek áldásos tevékenységét, mely mindezeket jócskán felülmúlja, vajon hogyan ítélik el?⁸¹

Kálvin nemcsak az Ószövetség korából vett példákkal utasította vissza az anabaptisták polgári kormányzatra vonatkozó kritikáit, hiszen jól tudta, a tévelygők bizonyára ezzel védekeznek majd:

„Jézus Krisztus, az ötezer ember megvendéglése után, nem hiába vonult vissza a hegyre, amikor a nép királlyá akarta tenni őt (vö. Jn 6,15).”⁸²

Vajon miért cselekedett így Jézus, ha nem azért, hogy távol tartsa magát mindenféle politikai hatalomtól? – fogalmazódott meg a kérdés az újkeresz-

⁷⁷ Vö. Calvin: *Brieve instruction contre Anabaptistes*, 81.

⁷⁸ Vö. Calvin: *Brieve instruction contre Anabaptistes*, 85.

⁷⁹ Calvin: *Brief Instruction Against the Anabaptists*, 81.

⁸⁰ Ld. Higman, Francis M.: *The Style of John Calvin in His French Polemical Treatises*. Oxford University Press, Oxford 1967.

⁸¹ Calvin: *Brief Instruction Against the Anabaptists*, 81.

⁸² Calvin: *Brief Instruction Against the Anabaptists*, 86. Vö. Calvin: *Brieve instruction contre Anabaptistes*, 88.

telkedők szerint. Kálvinnak a tévelygők „fecsegésére” adott válasza egyszerre bírt teológiai és jogi implikációval. A teljes Szentírás alapján ugyanis kijelentette, hogy a zsidók és – Jézus feltámadásáig – még maguk az apostolok is, abban a buta káprázatban hittek, hogy Krisztus országa e világból való, s hogy az ő földi királysága minden nép felett diadalmaskodik. Kálvin tehát úgy látta, hogy a zsidók kizárólag azért akarták királlyá tenni Jézust, mert a próféciák nyomán azt hitték, ő az, aki egyszer legyőzi a rómaiakat, és szabadságot adományoz népének. Jézus azonban jól tudta ezt, és ezért rejtőzött el.⁸³ Jogi vonatkozású cáfolatában pedig azt hangsúlyozta, hogy Krisztusnak nemcsak teológiai és etikai szempontok miatt kellett visszautasítania a királyi tisztet, hanem azért is, mert földi szolgálata során Izrael a római állam befolyása alatt állt, s emiatt a zsidóknak nem is állt volna módjában önálló királyt választani.⁸⁴ A fejezet második részében Kálvin fontosnak tartotta visszautasítani az anabaptisták azon elgondolását is, hogy a keresztyének számára Jézus egyenesen megtiltotta az igazságszolgáltatásban való részvételt, hiszen: *Krisztus maga mondta: „Ember, ki tett engem bíróná vagy osztóná köztetek”* (Lk 12,14).⁸⁵

Azonban Kálvin másként világította meg Jézus példaadásának lényegét, ugyanis meggyőződése szerint Krisztus korántsem a polgári kormányzat rendszerének módosításáért vagy átszervezéséért jött e világra. Isten nem azért küldte el az ő egyszülött Fiát, hogy bíróná tegye a földön, hanem hogy eltörölje az emberek bűnét. Jézus Krisztus hivatása tehát az volt, hogy Isten Igéjének hirdetése által mentse meg a bűnösök lelkiismeretét.⁸⁶ A bíraskodás és a büntetés kiszabása tehát nem az ő dolga volt, s ezért hangsúlyozta:

„[...] az ítélezést meg is hagyta azoknak, akiknek ezt a feladatává tette az Úr, hiszen ezt mondta: ‘Adjátok meg a császárnak, ami a császáré’ (vö. Mt 22,21)”.⁸⁷

Az anabaptisták által hivatkozott másik történetben (Jn 8,1–11) a farizeusok és az írástudók azért vitték Jézus elé a házasságtörő asszonyt, hogy lemondásra kényszerítsék őt a kegyelem hirdetésének feladatáról, mégpedig azzal az ürügyel, hogy következtelen, s hogy változó érvényű tanításokat hirdet. Bizonyára ezért mondta Jézus az asszonynak: *Én sem ítélek el téged*. Miután pedig bocsánatot hirdetett neki, így folytatta szavait: *menj el, és mostantól fogva többé ne vétkezz*. Kálvin szerint a történet teológiai-etikai hangsúlya Jézus kijelentésének második felére esik, vagyis arra a pontra, amikor – hivatását betöltve – megbocsátja a bűnt.⁸⁸ Mindez jól mutatja, hogy Jézus ismét csak nem akart olyan szerepre vállalkozni, ami nem az ő feladata, hiszen az Atya azért küldte őt, hogy egybe-

⁸³ Calvin: *Brief Instruction Against the Anabaptists*, 86.

⁸⁴ Uo. 87.

⁸⁵ Uo. 84. Vö. Calvin: *Brieve instruction contre Anabaptistes*, 86.

⁸⁶ Calvin: *Brief Instruction Against the Anabaptists*, 83–84.

⁸⁷ Uo. 84. Vö. Calvin: *Brieve instruction contre Anabaptistes*, 86.

⁸⁸ Calvin: *Brief Instruction Against the Anabaptists*, 82.

gyűjtse az elveszett juhokat.⁸⁹ Tehát hivatását tartva szeme előtt buzdítja az aszszonyt bűnbánatra, és a kegyelem ígérétevel biztatja.⁹⁰ Ezen a ponton azonban az újrakeresztelkedők joggal kérdezhették volna: vajon hol akadhat olyan bíró, aki azt mondhatná magáról, hogy „bűntelen”, s hogy méltó az ítékezésre? Kálvin megnyugtató válasza közel tíz esztendővel a *Briefve instruction* kiadása után, a *János evangéliumához írt bibliakommentárjában*⁹¹ (1553) született meg:

„Itt azonban az a látszat támad, hogy ezáltal [Jézus] megszünteti a világban az ítékezést, mert így [bűnösen] senki sem merhet a bűnök megtorlójaként fellépni. Hol akadhat ugyanis olyan bíró, akinek valamilyen dologban ne volna bűntudata? Ki léphet fel tanúként, aki semmi bűnben ne volna vétkes? Úgy tűnik tehát, hogy kizár minden tanút [...] és minden bírót [...]. Azt válaszolom, hogy ez nem egyszerű és általános tilalom, [...] hanem csak a képmutatókat fedí meg ezekkel a szavakkal Krisztus, akik [...] saját maguk és vétkeik fölött jóságosan szemet hunynak.”⁹²

Jézus szavai arról tanúskodnak, hogy az ítékezés kizárólag a felsőbbségek jogosítványa, ezért ha az uralkodók felhagynának a jók jutalmazásával és a bűnösök megbüntetésével, akkor az anabaptisták kívánsága szerint mindenhol csak zűrzavar (*confusion aduiendra*) uralkodna.⁹³ Nem meglepő tehát, hogy Kálvin ismét csak a Bírák könyvének társadalmi anarchiára vonatkozó megrázó képeit látta maga előtt, amikor kijelentette:

„Ezek a szerencsétlen örültek [anabaptisták] még az egykori vagyon- és tulajdonközösséget is visszaállítanák. Tennék mindezt oly módon, hogy akinek elég ereje volna [a rablásra], az elvehetné mindazt, amit csak akarna. Ők azonban szigorúan visszautasítják ezt. De hagyjuk inkább kiveszni a világból a bírósági eljárás és a döntőbíráskodás rendszerét, úgy ahogyan azt ők óhajtják, [azt azonban tudnunk kell, hogy] az ő személyes intései nem eredményeznek mást, mint általános szabadrablást (*briganderie desbordée*).”⁹⁴

Kálvin megcáfolta az anabaptisták azon állítását is, miszerint Pál apostol azért emelte volna fel a szavát a korinthusiak ellen, mert ők peres ügyekben bírósághoz fordultak (vö. 1Kor 6,1).⁹⁵ Bár a keresztyének – írta a reformátor – azok közé számítanak, akiknek jó lelkiismerete van, mégis gyakran előfordul

⁸⁹ Kálvin a Jn 8,15-höz fűzött igemagyarázatában (1553) erősítette meg állításait: „[...] ameddig Jézus a földön tartózkodott, még nem kívánta a bíró szerepét betölteni.” Vö. Calvinus, Iohannes Commentarius in Evangelium Ioannis. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 47., Pars 1., Brunsvigae 1892, 1–458., 193–194. (Calvin: *Comm. on John 8,15*.)

⁹⁰ Az idézethez ld. uo. 190. (Calvin: *Comm. on John 8,11*.)

⁹¹ Kálvin újszövetségi vonatkozású bibliamagyarázatainak történetéhez ld. Parker, Thomas Henry Louis: *Calvin's New Testament Commentaries*. T&T Clark, Edinburgh 21994, 6–35.

⁹² Vö. Calvinus: *Commentarius in Evangelium Ioannis*, 189. (Calvin: *Comm. on John 8,7*.)

⁹³ Calvin: *Brief Instruction Against the Anabaptists*, 85.

⁹⁴ Uo. Vö. Calvin: *Briefve instruction pour Anabaptistes*. 71.

⁹⁵ Calvin: *Brief Instruction Against the Anabaptists*, 84.

velük is, hogy egy ház, kert vagy örökség miatt ellenségeskedés támad közöttük. Azonban Kálvin szerint a valódi gondot az okozta, hogy a korinthusiak nem tudtak egymás között megállapodni a választott, istenfélő döntőbírák (*arbitrage*) segítségével. Sokkal inkább a „hitlenek és a pogányok bíróságához fordultak, amellyel tisztátalanná tették Isten szent nevét”.⁹⁶ Kérdés azonban, hogy ha Pál apostol szerint elsősorban a polgári kormányzat illetékes (vö. Róm 13) a bírósági ügyek és az ítékezés terén, akkor a hívők csak a lelkiismeretük kockáztatása árán élhetnek perindítási jogosultságukkal? Röviddel az anabaptisták elleni művének kiadása után, 1546-ban jelent meg Kálvin *Magyarázat Pál apostol első és második korinthusi leveléhez* című munkája, amelyben ezt hangsúlyozta: amennyiben a keresztyének számára nagy jelentőséggel bír a felmerült vita rendezése, akkor nem szükséges tartózkodniuk a „hitlenek” törvényszékétől. Akik viszont felebarátjuk ingerlése miatt kívánnak bírósághoz fordulni, jobban teszik, ha felhagynak tervükkel.⁹⁷ Mindez összességében oda hatott, hogy Kálvin teológiájában és etikájában a világi igazságszolgáltatás rendszerének igénybevétele, jogos érdekérvényesítés esetén, nem áll ellentétben a keresztyének hivatásával.

Összegzés

A tanulmány elsősorban Kálvin János lekipásztori és tanítói szolgálatának korai időszakát (1536–1544) vizsgálva mutatta be, hogy az első genfi (1536–1538), majd a strasbourgi (1538–1541) tartózkodása alatt folytatott polémiája milyen nagy hatást gyakoroltak az újrakeresztelkedők politikai, teológiai és etikai reflexióira. Minden bizonnyal ennek az anabaptisták ellen folytatott küzdelemnek köszönhető, hogy a gondosan összeállított állami-egyházi vonatkozású szabályrendeletei és hitvallásai, különösképpen is a *Genfi Hitvallás*,⁹⁸ az 1537. január 16-án elfogadott *Genfi Artikulusok*⁹⁹ és a *Káté* tanúskodnak azokról a figyelemre méltó erőfeszítéseiről, amelyekkel távol akarta tartani a várostól az anabaptistákat. Azonban később, a Strasbourghban töltött esztendőik nem várt kihívások

⁹⁶ Calvin: *Brief Instruction Against the Anabaptists*, 84.

⁹⁷ Vö. Calvin: *Comm. on 1 Corinthians 6,1*.

⁹⁸ Theodor Béza értesülései szerint a *Hitvallást* Kálvin írta. Azonban a szaktudományi hagyomány mai állása szerint a dokumentum sokkal inkább Kálvin és Farel közös munkájának tekinthető. Ld. Reid, J. K. S.: Introduction of the Genevan Confession. In: uő (ed.): *Calvin. Theological Treatises*. Westminster John Knox Press, Louisville 2006, 25. Vö. Béza Theodor: *Kálvin János élete*, 19. Ld. Calvin, Jean: Confession de la Foy laquelle tous bourgeois et habitans de Geneve et subietz du pays doibvent iurer de garder et tenir. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 9., Brunsvigae 1870, Pars 1., 693–700.

⁹⁹ A Genfi Artikulusok magyar nyelvű fordításához ld. Nagy Sándor Béla: Zsinati javaslatok a genfi egyházban 400 évvel ezelőtt. In: *Sárospataki Református Lapok* XXXIII (1938/33), 161–162.; uo. 34. sz. 165., uo. 36. sz. 174., uo. 39. sz. 191., uo. 40. sz. 195–196. Ld. Calvin, Jean: Articles concernant l'organisation de l'Eglise Genève. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*. Vol. 10., Pars 1., Brunsvigae 1871, 5–14.

elé állították a reformátort, ugyanis a disputációk során újra és újra személyes kapcsolatba került a radikális tévántatókkal, akik közül jó néhányat sikerült is megnyernie az „igaz hitnek”. Ezek a teológiai és nem kevésbé etikai diskurzusok különleges lehetőséget adtak számára, hogy a gyakorlatban is kipróbálja, majd újrafogalmazza azokat a vallásos-társadalmi elgondolásait, amelyek *Institutiójának*, bibliamagyarázatainak és igehirdetéseinek alapját jelentették. Strasbourgban nyert „egyházélményeivel” gazdagodva,¹⁰⁰ végül sikeres harcot vívott a szélsőséges egyház- és társadalomellenes gondolkodású anabaptistákkal,¹⁰¹ akiknek *Schleitheimi Hitvallását* Zwingli után ő is megcáfolta egy önálló teológiai értekezésben (1544). A reformátor néhol sértő, erősen polemikus hangvételű munkája a *Briefve instruction pour armer tous bons fideles contre les erreurs de la secte commune des Anabaptistes* címmel, Genfben jelent meg. Ennek szellemtörténeti jelentőségét Theodor Béza foglalta össze, röviddel a reformátor halála után:

„Ugyanezen évben [1544] Kálvin egy könyvecskével [*Briefve instruction*] úgy megcáfolta az anabaptistákat, hogy hitem szerint többé senki sem eshetik öntudatosan azok hálójába, ha e művet figyelmesen elolvassa, vagy ha már azelőtt elcsábított volt, e mű feltétlenül visszavezérli a helyes útra.”¹⁰²

Felhasznált irodalom

- Balke, Willem: *Calvin and the Anabaptist Radicals*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 1981.
- Balke, Willem: Calvin and the Anabaptists. In: Selderhuis, Herman J. (ed.): *The Calvin Handbook*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2009, 146–154.
- Battles, Ford Lewis: *Analysis of the Christian Religion of John Calvin*. P&R Publishing, Phillipsburg 2001.
- Battles, Ford Lewis (Trans.): *Institutes of the Christian Religion of John Calvin (1536 Edition)*. The H. H. Meeter Center for Calvin Studies–William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 201986.
- Bender, Elizabeth: Michael Sattler’s Trial and Martyrdom in 1527. In: *Mennonite Quarterly Review* XXV (1951/7), 201–217.
- Benjamin Wirth: *John Calvin’s Treatises Against the Anabaptists and Against Libertins*. Baker Academic Books, Grand Rapids 1982.
- Berg, Machiel A.: *Friends of Calvin*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2009.
- Béza, Theodor: *Kálvin János élete*. Kálvin Kiadó, Budapest 201998.

¹⁰⁰ Littell, Franklin Hamlin: What Calvin Learned at Strassburg? In: Bratt, John H. (ed.): *The Heritage of John Calvin: Heritage Hall Lectures, 1960–1970*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 1973, 74–86.

¹⁰¹ Kálvin az 1544-es *Briefve instructionját* követően is mélyrehatóan foglalkozott a radikális anabaptista tanításokkal. Nem véletlen tehát, hogy 1559-es *Institutiójában* nyolc helyen illeti éles kritikával az újrakeresztelkedők tévelygéseit. Ld. az *Institutio* jegyzékét: Kálvin János: *A keresztény vallás rendszere*. 2. köt., Kálvin Kiadó, Budapest 201995, 902.

¹⁰² Béza Theodor: *Kálvin János élete*, 34.

- Bohatec, Josef: *Calvin und das Recht*. Buchdruckerei und Verlagsanstalt G. M. B. H., Feudingen 1934.
- Bonnet, Jules (ed.): *Letters of John Calvin*. Vols. 1-4., Wipf & Stock Publishers, Eugene 2007.
- Calvin, Jean: Articles concernant l'organisation de l'Eglise Genève. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 10., Pars 1., Brunsvigae 1871, 5–14.
- Calvin, Jean: Brieve instruction pour armer tous bons fideles contre les erreurs de la secte commune des Anabaptistes. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 7., Pars 1., Brunsvigae 1868, 45–142.
- Calvin, Jean: Confession de la Foy laquelle tous bourgeois et habitans de Geneve et subietz du pays doibvent iurer de garder et tenir. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 9., Brunsvigae 1870, Pars 1., 693–700.
- Calvin, Jean: Ordonnances Ecclésiastiques de l'Eglise de Genève de 1541. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 10., Pars 1., 15–30.
- Calvin, John: Brief Instruction for Arming All the Good Faithful Against the Errors of the Common Sect of the Anabaptists. In: Farley, Benjamin Wirth (ed.): *John Calvin's Treatises Against the Anabaptists and Against Libertins*. Baker Academic Books, Grand Rapids 1982, 39–158.
- Calvin, John: *Institutes of the Christian Religion*. The First English version of the 1541 French edition. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2009.
- Calvinus, Iohannes: Catechismus sive Christianae Religionis Institutio communibus renatae nuper in evangelio Genevensis Ecclesiae suffragiis recepta. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 5., Pars 1., 317–362.
- Calvinus, Iohannes: Commentarius in Epistolam ad Romanos. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 49., Pars 1., Brunsvigae 1892, 1–574.
- Calvinus, Iohannes: Commentarii in Librum Psalterum (Előszó). In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 31., Pars 1., Brunsvigae 1887, 13–35.
- Calvinus, Iohannes Commentarius in Evangelium Ioannis. In: Baum, Guilielmus – Cunitz, Eduardus – Reuss, Eduardus (ed.): *Ioannis Calvinii opera quae supersunt omnia*. Vol. 47., Pars 1., Brunsvigae 1892, 1–458.
- Craig, Farmer S.: Reformation-Era Polemics Against Anabaptist Oath Refusal. In: *The Mennonite Quarterly Review* LXXXI (2007/2), 207–226.
- Demura, Akira: From Zwingli to Calvin: A Comparative Study of Zwingli's Elenchus and Calvin's Brieve Instruction. In: Schindler, Alfred (Hg.): *Die Zürcher Reformation: Ausstrahlungen und Rückwirkungen*. Peter Lang, New York 2001, 87–99.
- Doumerque, Emil: *Jean Calvin. Les hommes et les choses de son temps*. Tome 3., Georges Bridel & Cie Éditeurs, Lausanne 1905.
- Elsma, Auke: *Frontiers of the Reformation. Dissidence and Orthodoxy in Sixteenth-Century Europe*. Ashgate Publishing Co., Aldershot 1998.

- Ficker, Johannes: *Die Anfänge der akademischen Studien in Strasbourg*. [k. n.], Strasbourg 1912.
- Gäbler, Ulrich: *Huldrych Zwingli. Bevezetés életébe és munkásságába*. Kálvin Kiadó, Budapest 2008.
- Gánóczy Sándor: Kálvin gyülekezettéológiája. In: *Confessio* III (1979/3), 23–35.
- Gánóczy Sándor: *Le jeune Calvin. Genèse et évolution de sa vocation réformatrice*. F. Steiner, Wiesbaden 1966.
- Gánóczy Sándor: *The Young Calvin*. T&T Clark, Edinburgh 1988.
- Gerber, René: Les Anabaptistes à Strasbourg entre 1536 et 1552. In: Rott, Jean et al (ed.): *Anabaptistes et dissidents au XVIe siècle, 16th Century Anabaptism and Radical Reformation*. Valentin Koerner, Baden-Baden 1987, 311–322.
- Gordon, Bruce: *Calvin. A Biography*. Yale University Press, New Haven 2009.
- Greef, Wulfert de: *The Writings of John Calvin: An Introductory Guide*. Westminster John Knox Press, Louisville 2008.
- Greschat, Martin: *Martin Bucer. A Reformer and His Times*. Westminster John Knox Press, Louisville 2004.
- Harding, Matthew Scott: A Calvinist and Anabaptist Understanding of the Ban. In: *Perichoresis* X (2013/2), 165–193.
- Higman, Francis M.: *The style of John Calvin in his French polemical treatises*. Oxford University Press, Oxford 1967.
- Höpfl, Harro: *The Christian Polity of John Calvin*. Cambridge University Press, Cambridge 1982.
- Horst, Irvin B.: Was Calvin's Brieve Instruction a Reply to the Book of Anabaptist Confession? In: uő (ed.): *The Radical Brethren. Anabaptism and the English Reformation in 1558*. DeGraaf, Nieuwkoop 1972, 185–189.
- Johnson, Galen: The Development of John Calvin's Doctrine of Infant Baptism in Reaction to the Anabaptists. In: *The Mennonite Quarterly Review* LXXIII (1999/4), 803–823.
- Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. 2. köt., Kálvin Kiadó, Budapest 21995.
- Kálvin János: *A Rómaiakhoz írt levél magyarázata*. Kálvin Kiadó, Budapest 21992.
- Kingdon, Robert M.: Anabaptists in Calvin's Geneva. In: Ehrenpreis, Stefan et al. (ed.): *Wege der Neuzeit: Festschrift für Heinz Schilling zum 65. Geburtstag*. Duncker & Humblot, Berlin 2007, 117–125.
- Kingdon, Robert M.: Calvinus Legislator: The 1543 'Constitution' of the City-State of Geneva. In: Neuser, Wilhelm H. (ed.): *Calvinus Servus Christi (Papers presented at international Congress on Calvin Research, Budapest, August 25–28, 1986)*. Presseabteilung des Ráday-Kollegiums, Budapest 1988, 225–233.
- Kenneth, Davis R.: No Discipline, no Church: an Anabaptist Contribution to the Reformed Tradition. In: *The Sixteenth Century Journal* XIII (1982/4), 43–58.
- Kingdon, Robert M. – Witte, John: *Sex, Marriage, and Family in John Calvin's Geneva*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2005.
- Knopp, Darrell: *The Concept of Baptism in the Thought of Calvin as Compared to that of Menno Simons and the Anabaptists, 1559*. – Kiadatlan kézirat. Megtalálható a H. H. Meeter Center for Calvin Studies (Grand Rapids, MI, USA) állományában 5304-es jelzettel.
- Lavater, Hans Rudolf: Calvin und die Täufer – Zur Entstehung der Briève Instruction 1544. In: Sallmann, Martin et al (Hg.): *Johannes Calvin 1509-2009: Würdigung aus Berner Perspektive*. Theologischer Verlag Zürich, Zürich 2012, 53–120.

- Littell, Franklin Hamlin: *The Anabaptist View of the Church* (Dissent and Nonconformity Series Vol. XI). The Baptist Standard Bearer Inc, Paris 2000.
- Littell, Franklin Hamlin: What Calvin Learned at Strassburg? In: Bratt, John H. (ed.): *The Heritage of John Calvin: Heritage Hall Lectures, 1960-1970*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 1973, 74–86.
- McGrath, Alister E.: *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása*. Osiris Kiadó, Budapest 2001.
- McNeill, T. John: *The History and Character of Calvinism*. Oxford University Press, Oxford 1954.
- Nagy Sándor Béla: Zsinati javaslatok a genfi egyházban 400 évvel ezelőtt. In: *Sárospataki Református Lapok* XXXIII (1938/33), 161–162., uo. 34. sz. 165., uo. 36. sz. 174., uo. 39. sz. 191., uo. 40. sz. 195–196.
- Naphy, William G.: *Calvin and the Consolidation of the Genevan Reformation*. Westminster John Knox Press, Louisville 2003.
- Neuser, Wilhelm H.: *Johann Calvin. Leben und Werk in seiner Frühzeit 1509–1541*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2009.
- Pásztori-Kupán István: Az emberi lélek és az örök élet Kálvin első teológiai munkájában. In: *Református Szemle* CII (2009/5), 573–594.
- Parker, Thomas Henry Louis: *Calvin's New Testament Commentaries*. T&T Clark, Edinburgh 21994.
- Parker, Thomas Henry Louis: *John Calvin. A Biography*. Lion Publishing, Collins 1982.
- Patay Lajos: *Kálvin János valláspedagógiája*. Országos Református Lelkészegyesület, Debrecen 1935.
- Pruzsinszky, Pál: *Kálvin János*. Antal Géza (szerk.): Református Egyházi Könyvtár IV., 1. köt., A Magyar Református Egyház kiadása, Pápa 1909.
- Reid, J. K. S.: Introduction of the Genevan Confession. In: uő (ed.): *Calvin. Theological Treatises*. Westminster John Knox Press, Louisville 2006, 25–27.
- Révész Imre: *Kálvin élete és a kálvinizmus*. Révész Imre Emlékalap Bizottsága, Debrecen 31909.
- Sándor Balázs: Az 1536. évi Genfi Hitvallásról. In: *Theológiai Szemle* Új folyam LIV (2011/3), 180–185.
- Smeeton, Donald D.: Calvin's Conflict with the Anabaptists. In: *The Evangelical Quarterly* LIV (1982/1), 46–54.
- Stauffer, Richard: Zwingli et Calvin, critiques de la confession de Schleitheim. In: Lienhard, Marc (ed.): *The Origins and Characteristics of Anabaptism*. Martinus Nijhoff, The Hague 1977, 126–147.
- Tavard, George H.: *The Starting Point of Calvin's Theology*. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2000.
- Timothy, Fulop E.: The Third Mark of the Church? – Church Discipline in the Reformed and Anabaptist Reformations. In: *Journal of Religious History* XIX (1995/1), 26–42.
- Tóth Kálmán: *A dialektika a kálvinizmus politikai etikájában*. [k. n.], Budapest 1940.
- Victor János (ford.): *Kálvin János Intitutiója 1536* (Budai Gergely szerk.: Református Egyházi könyvtár XIX.). A Magyar Református Egyház kiadása, Budapest 1936.
- Walker, Williston: *John Calvin. The Organiser of Reformed Protestantism*. Schocken Books, New York 21969.